

УДК 338.246.027:[631.15:330.36]

*О.В. ОЛІЙНИК, доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи*

Т.В. КАЛАШНІКОВА, кандидат економічних наук, докторант

О.В. КЛЄПЧЕВА, здобувач

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Державна підтримка у забезпеченні економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Постановка проблеми. Стратегією розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схваленою у жовтні 2013 року, передбачено збільшення обсягу валової сільськогосподарської продукції в 1,3 раза; щорічне нарощування обсягів експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції на 3-4%; зростання розміру середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства до середнього за галузями економіки [15]. Реалізація стратегічних цілей потребує забезпечення економічної стійкості як окремих суб'єктів господарювання, так і збалансованого та стабільного розвитку аграрної галузі в цілому, а одним із пріоритетних напрямів їх досягнення визначено застосування державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державної підтримки сільського господарства ґрунтовно досліджували такі провідні вчені, як П.Т. Саблук, М.Я. Дем'яненко [7], О.М. Бородіна [8], О.М. Варченко, О.Є. Гудзь [6], А.Д. Діброва, С.М. Кваша, В.М. Онегіна [13], Т.О. Осташко, Б.Й. Пасхавер, П.А. Стецюк П.А. та ін. [2-7]. Попри значну увагу до даної проблеми, не вирішеним залишається ряд питань, пов'язаних із визначенням ролі й місця державної підтримки у забезпеченні економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Мета статті – обґрунтувати методичні засади оцінки впливу державної підтримки на економічну стійкість сільськогосподарських підприємств; проаналізувати вплив державної підтримки на результати діяльності та економічну стійкість сільськогосподарських підприємств Харківської області за 2007-2012 роки.

Виклад основних результатів дослідження. В основу методичного підходу при проведенні дослідження за заявленою темою нами було покладено ряд принципових позицій. Зокрема, розв'язання стратегічного завдання щодо перетворення аграрного сектору на високоефективний і конкурентоспроможний на внутрішньому й зовнішньому ринках сектор економіки потребує реалізації тактичних цілей на середньострокову перспективу [9], важливе місце серед яких, на наш погляд, займає забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Ознайомлення із рядом публікацій, присвячених визначенню сутності економічної стійкості [2-4, 10, 16, 17], дало змогу сформулювати авторський підхід до трактування даної категорії. Під економічною стійкістю сільськогосподарського підприємства пропонується розуміти його здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім соціальним, екологічним, природно-кліматичним, фінансовим діям або чинникам; уміння дотримувати стратегічної траєкторії свого розвитку, направленою на забезпечення прибутковості та конкурентоспроможності підприємств.

ва, зростання величини його власного капіталу. Оцінка ж економічної стійкості являє собою комплекс дій, що уможлиблює виявити здатність підприємства підтримувати основні показники діяльності на заданому рівні під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Державна підтримка є дієвим зовнішнім фактором економічної стійкості суб'єктів господарювання, вплив якого потребує ґрунтовної оцінки. Якщо для досягнення цілей продовольчої безпеки як основного критерію при виділенні державної підтримки нами обстоюється застосування показника нарощування обсягів виробництва необхідних видів сільськогосподарської продукції [12], то для забезпечення економічної стійкості суб'єктів господарювання, поряд із традиційними показниками ефективності діяльності (прибуток, рівень рентабельності тощо), пропонується використання показника чистої продукції. Чиста продукція як "новостворена вартість, найважливіша складова виробленої валової продукції підприємства, що характеризує економічну ефективність виробництва" [1, с.169], має надзвичайно важливе значення саме як основа забезпечення відтворювального процесу, бо включає в себе фонди споживання та нагромадження. При визначенні обсягу виробництва чистої продукції ми виходили з того, що до її складу входять оплата праці з відрахуваннями, прибуток (збиток) від реалізації продукції й орендна плата за земельні паї.

Інформаційною базою дослідження впливу державної підтримки на економічну стійкість підприємств слугували офіційні дані головного управління статистики у Харківській області, а об'єктом дослідження обрано землезабезпечені сільськогосподарські підприємства області, які складають форму 50-сг. Як бачимо, зміна величини таких показників ефективності діяльності підприємств як рівень рентабельності, прибуток і чистий дохід із розрахунку на одиницю площі недостатньою мірою пов'язана зі зміною обсягів державної підтримки в наведених групах підприємств (табл. 1). Проте зростання державної підтримки супроводжується стабільним нарощуванням величини чистої продукції. При цьому в групах

підприємств із обсягом підтримки до 1600 грн на 1 га угідь темпи нарощування новоствореної вартості відстають від темпів зростання державної підтримки, й лише в групі з найвищим рівнем підтримки (понад 3200 грн на 1 га) темпи зростання чистої продукції удвічі вищі. Слід зазначити, що дана тенденція має місце як у цілому по сільськогосподарському виробництву, так і окремо в рослинництві та тваринництві, що підтверджує доречність вибору показника чистої продукції при проведенні даного дослідження.

Виходячи з того, що вивчення економічної стійкості потребує аналізу процесів у динаміці, було досліджено показники діяльності окремих груп сільськогосподарських підприємств області, які протягом 2007-2012 років щороку одержували, або взагалі не одержували державну підтримку. Нами виявлено суттєві відмінності в динаміці показників чистої продукції та її складових у даних групах підприємств (рис.). Так, у підприємствах, до яких щороку надходила державна підтримка, спостерігається рівномірніше нарощування обсягів чистої продукції з розрахунку на одиницю площі та на одного працюючого, прибутку, орендної плати за земельні паї, тоді як у підприємствах, що взагалі не користувалися державною підтримкою, рівномірніше зростає оплата праці працівників.

Із метою визначення тенденцій зміни наведених показників у групах підприємств залежно від користування державною підтримкою було здійснено математичне вирівнювання даних за рівнянням прямої лінії. Одержані рівняння дають змогу стверджувати, що темпи зростання показників чистої продукції, прибутку й орендної плати за земельні паї в групі сільськогосподарських підприємств, які постійно одержували державну підтримку, значно перевищують відповідні показники в групі підприємств, що нею не користувалися. Так, щорічне зростання чистої продукції з розрахунку на 1 га угідь у підприємствах, що мали підтримку, становить 447,6 грн, тоді як у тих, що її не одержували, – 259 грн; чистої продукції з розрахунку на 1 працюючого – 17,2 тис. грн. проти 6,8 тис. грн, прибутку на 1 га угідь –

269 грн і 7 грн відповідно (табл. 1). Отже, можна стверджувати, що за постійної підтримки держави сільськогосподарські під-

приємства вищими темпами нарощують ефективність діяльності.

1. Вплив державної підтримки на показники діяльності сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2012 році

Групи підприємств за державною підтримкою на 1 га с.-г. угідь, грн	Кількість підприємств	Державна підтримка на 1 га с.-г. угідь, грн	С.-г.угідь на 1 підприємство, га	Вироблено чистої продукції з розрахунку на		Одержано на 1 га с.-г. угідь, грн		Рівень рентабельності, %
				1 га с.-г. угідь, грн	1 працівника, тис.грн	прибутку	чистого доходу	
Усього по сільському господарству								
0	140	0	1568	2139	142,3	1171	5997	24,3
0 – 200,00	64	71	4012	1824	78,9	622	5507	12,7
200,01-400,00	104	305	2598	1897	101,3	784	4978	18,7
400,01-800,00	136	586	4249	2419	125,7	1068	5718	24,8
800,01-1600,00	51	1032	2435	2714	157,5	1751	7291	31,6
1600,01-3200,00	11	1792	2272	2452	78,6	1481	10273	16,8
Понад 3200,00	9	7379	310	20532	42,7	9714	73674	15,2
У середньому	515	393	2337	2198	108,3	1091	5978	22,3
У рослинництві								
0	184	0	2172	2022	133,9	1104	4952	28,7
0 – 200,00	34	89	4048	1391	121,0	550	4400	14,3
200,01-400,00	101	310	2471	1581	131,0	696	4132	20,3
400,01-700,00	114	541	2145	2240	156,7	1274	4909	35,1
700,01-1100,00	43	852	2580	2529	219,7	1634	6289	35,1
Понад 1100,00	31	1773	1791	3764	127,3	2522	11537	28,0
У середньому	507	346	2363	2030	142,7	1105	5138	27,4
У тваринництві								
0	74	0	2588	53	13,7	- 56	543	-9,3
0 - 25,00	34	13	3343	3	0,4	-162	468	-25,7
25,01 – 325,00	67	106	3795	301	18,3	-123	1906	-6,0
325,01 – 625,00	8	455	3439	506	21,2	-204	3335	-5,8
Понад 625,00	9	905	1790	1573	25,4	585	6834	9,4
У середньому	192	92	3141	209	17,2	-94	1399	-6,3

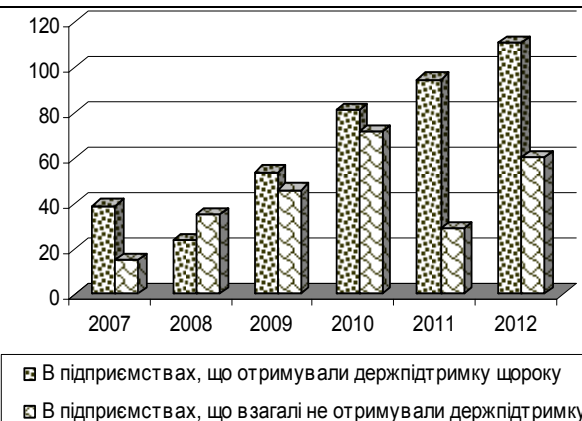
Джерело: Складено авторами за даними Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Доступний з <<http://kh.ukrstat.gov.ua>>.

Однак оплата праці в підприємствах за відсутності державної підтримки щорічно зростала на 3,1 тис. грн, тоді як у тих, що її одержували, – лише на 1,6 тис. грн, або майже удвічі менше. Як бачимо, між оплатою праці та її продуктивністю існує доволі слабкий зв'язок. Зокрема, в групі підприємств із державною підтримкою, де щорічні темпи зростання чистої продукції на працівника у 2,5 раза вищі, ніж в іншій групі, тем-

пи зростання оплати праці удвічі повільніші. Практично мова йде про відсутність соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, які мають постійну фінансову підтримку держави, перед своїми робітниками, що породжує ряд проблем у соціальній сфері (від зниження купівельної спроможності працездатної частини сільського населення до відсутності мотивації до підвищення ефективності праці).

Динаміка чистої продукції на
1 га с.-г. угідь, грн

Динаміка прибутку на
1 га с.-г. угідь, грн

Динаміка чистої продукції
на 1 працівника, тис. грн

Динаміка річної оплати праці
1 працівника, тис. грн

Динаміка орендної плати
на 1 га с.-г. угідь, %

Джерело: Складено авторами за даними Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Доступний з <<http://kh.ukrstat.gov.ua>>

Динаміка показників чистої продукції та її складових у сільськогосподарських підприємствах Харківської області за 2007-2012 рр. залежно від одержання державної підтримки

2. Тенденції зміни та коефіцієнти залишкової варіації показників діяльності сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2007-2012 рр.

Показник		Групи підприємств, що протягом 2007-2012 рр.	
		одержували державну підтримку -31	не одержували державну підтримку - 8
Державна підтримка на 1 га с.-г. угідь, грн	тенденції зміни	$Y=113,26x + 75,459$	-
	к-т залишкової варіації	7,7%	
Чиста продукція – всього, тис. грн	тенденції зміни	$Y=37829x + 66347$	$Y=2493,3x + 6122,6$
	к-т залишкової варіації	16,6%	31,5%
Чиста продукція з розрахунку на: 1 га с.-г. угідь, грн	тенденції зміни	$Y=447,6x + 396,5$	$Y=259,05x + 413,33$
	к-т залишкової варіації	18,8%	30,8%
1 працівника, тис. грн	тенденції зміни	$Y=17,186x + 7,204$	$Y=6,781x + 19,176$
	к-т залишкової варіації	14,7%	35,4%
Прибуток на 1 га с.-г. угідь, грн	тенденції зміни	$Y=269,5x + 86,634$	$Y=7,217x + 333,56$
	к-т залишкової варіації	33,9%	110,7%
Річна оплата праці 1 працівника, тис. грн	тенденції зміни	$Y=1,592x + 8,451$	$Y=3,098x + 5,520$
	к-т залишкової варіації	13,5%	87,3%
Орендна плата за земельні паї на 1 га с.-г. угідь, грн	тенденції зміни	$Y=75,347x + 19,477$	$Y=3,098x + 5,520$
	к-т залишкової варіації	18,1%	23,5%

Джерело: Складено авторами за даними Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Доступний з <<http://kh.ukrstat.gov.ua>>.

Водночас, розвиваючи тему соціальної відповідальності аграрного бізнесу, розглянемо тенденції зміни величини орендної плати за земельні паї. Незаперечним є факт, що в підприємствах, які користуються державними преференціями, розмір виплат орендної плати як в абсолютному, так і відносному вимірюванні значно вище й щороку зростає на 75 грн, тоді як підприємства, що їх не одержують, практично не змінюють розміру виплат на 1 га угідь (з урахуванням фактора інфляції) – зростання становить лише 3 грн щороку. Розглядаючи дану проблему під кутом зору врахування інтересів власників земельних паїв слід мати на увазі, що вони є переважно немолодими людьми. За даними опитування, проведеного Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, середній вік власників паїв становить 57 років [14]. Отже, надання державної підтримки створює передумови для стабільного зростання доходів соціально-незахищених верств передусім сільського населення, що є власниками земельних паїв. У зв'язку з цим до факторів, що визначають розмір орендної плати, названих А.М. Москаленко, а саме розміри та спеціалізація сільськогосподарських підприємств, фактори інтенсивності й ефективності виробництва [11], вважаємо за необ-

хідне віднести до них одержання ними державної підтримки.

Для оцінки стійкості тенденцій зміни досліджуваних показників було використано коефіцієнт залишкової варіації, який визначає рівень коливання фактичних показників від умовного їх значення, розрахованого за рівнянням тренду. Даний показник характеризує на скільки відсотків у середньому відхиляються фактичні дані динамічного ряду від визначеної лінії тренду. Розрахунок коефіцієнтів залишкової варіації основних економічних показників по виділених групах сільськогосподарських підприємств Харківської області показує, що державна підтримка не лише забезпечує переважаючі темпи зростання показників ефективності виробництва (прибуток, чиста продукція всього, з розрахунку на одиницю площі угідь і на одного працюючого), орендної плати за земельні паї, а й знижує рівень їх коливання (табл. 2). Так, рівень коливання фактичних даних динамічного ряду чистої продукції з розрахунку на 1 га угідь від обраної лінії тренду в групі підприємств, що одержували державну підтримку, становить 18,8%, без підтримки – 30,8%; з розрахунку на одного працюючого – відповідно 14,7 і 35,4%; по орендній платі за земельні паї – 18,1 та 23,5% й особливо суттєвими є розбіжності у коливанні розміру прибутку з розрахунку на

одиницю площі – 33,9 і 110,7%. Зокрема, перевищення коефіцієнтом залишкової варіації значення 60% доводить про вкрай нестабільну ситуацію з формуванням основного власного джерела фінансових ресурсів і створює передумови економічної нестійкості підприємств за відсутності державної підтримки. Водночас при вищих темпах нарощування оплати праці в даній групі підприємств рівень коливання її фактичних даних по відношенню до лінії тренду становить 87,3%, що значно вище, ніж у підприємствах, які користуються державною підтримкою (13,5%).

Висновки. Узагальнюючи результати проведених досліджень доходимо до таких висновків: 1) державна підтримка є одним із пріоритетних напрямів реалізації стратегічного розвитку та забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Одержання державної підтримки по-

зитивно впливає на економічну стійкість сільськогосподарських підприємств, оскільки забезпечує переважаючі темпи зростання показників ефективності виробництва й знижує рівень їх коливання; 2) для аналізу забезпечення економічної стійкості суб'єктів господарювання поряд із традиційними показниками ефективності діяльності (прибуток, рівень рентабельності тощо) рекомендовано використовувати показник чистої продукції; 3) з огляду на слабкий зв'язок між продуктивністю праці та її оплатою, низькі темпи нарощування оплати праці в підприємствах, що постійно користуються державною підтримкою, вважаємо за необхідне посилити контроль з боку держави за виконанням соціальних стандартів у таких підприємствах, застосовувати відповідні стимули і (або) санкції аж до відмови у виділенні фінансової підтримки.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. – 2-ге вид, доповн. і переробл. / В.Г.Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Ансофф И. Стратегический менеджмент / И. Ансофф. – СПб.: Питер, 2011. – 344 с.
3. Ареф'єва О.В. Методичний підхід до оцінки та механізм моніторингу економічної стійкості підприємства / О.В. Ареф'єва, Д.М. Городинська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 6 (61). – С. 57-61.
4. Брянцева И.В. Экономическая устойчивость предприятия: сущность, оценка, управление / И.В. Брянцева. – Хабаровск: Хабаровский госуд. технич. ун-т, 2007. – 150 с.
5. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / [Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.]; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 432 с.
6. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: моногр. / О.Є. Гудзь. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.
7. Дем'яненко М.Я. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: моногр. [Дем'яненко М.Я., Саблук П.Т., Скупий В.М. та ін.]; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.
8. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / Бородіна О.М., Киризьок С.В., Попова О.Л. та ін.; за ред. О.М. Бородіної. – К.: Ін-т екон. та прогноз. НАНУ, 2008. – 264 с.
9. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / А.Д. Діброва. – К.: ВРД "Формат", 2008. – 488 с.
10. Колобов А.А. Стратегическое управление организационно-экономической устойчивостью фирмы. Логистико-ориентированное проектирование бизнеса / А.Д. Канчавели, А.А. Колобов, И.Н. Омельченко и др.; ред. А.А. Колобов, И.Н. Омельченко. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2001. – 600 с.
11. Москаленко А.М. Особливості формування орендної плати в сільськогосподарських підприємствах зони Полісся / А.М.Москаленко // Економіка АПК. – 2013. – № 12. – С.19-25.
12. Олійник О.В. Критерії державної підтримки сільськогосподарських підприємств/ О.В.Олійник, Т.В.Калашнікова // Економіка АПК. – 2013. - № 2. – С.49-53.
13. Онегіна В.М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: моногр. / В.М. Онегіна. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 590 с.
14. Соціальний портрет українського землевласника // Аграрний тиждень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.a7d.com.ua/agropolitika>.
15. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року/ <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p#n7>.
16. Promoting Sustainable Agriculture and Rural Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=52&ArticleID=62>
17. Goldratt E.M. What Is This Thing Called Theory of Constraints, and How Should It Be Implemented? Croton-on-Hudson. NY: ASQC Quality Press, 1997.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2013 р.

*